

O POTOČKI ZIJALKI IN NJENEM POMENU

orda zares ni odveč, če se v jubilejnim letu slovenskega planinstva spomnimo pomembnega znanstvenega odkritja v našem gorskem svetu. To še tem bolj, ker bo prav letos poteklo četrto stoletje, odkar je bila odkrita Potočka zijalka na Olševi kot naša prva, tudi v mednarodnem merilu izredno važna postaja ledenodobnega človeka. Ako jo ob tej priložnosti omenjamo, hočemo opozoriti nanjo predvsem mlajši rod, ki mu je verjetno manj znana, kot je bila predvojnim planincem. Poudariti hočemo, da planinstvo ne obsega zgolj užitkov naravnih lepot, ne samo sproščenosti po neizprosni delavnosti, krcpitve telesa in duha ter raznih drugih vrednot, ki mu jih pripisujemo, temveč je z njim združeno tudi globlje spoznavanje naše prirode, iskanje resnice, znanstveno delo.

Tesno ob naši severni državni meji, od Koprivne do Solčave se razprostira okrog 2 km dolg greben Vzhodnim Karavankam pripadajoče Olševce (1930 m). Odrezane gole prepadne stene se spuščajo na koroško stran, medtem ko je strmo južno pobočje poraslo razen na skalnih skokih s travo. Na južni strani pod skrajnim zapadnim vrhom, prav ob stezi, ki drži od Sv. Duha (1250 m) na vrh in dalje po grebenu v Št. Jakob, tik nad sklenjeno drevesno mejo, leži v višini 1700 m vhod v eno naših največjih alpskih podzemskih jam, v Potočko zijalko. Prvotni nastanek 115 m dolge, v dachsteinskem apnencu tako rekoč prav do avstrijske meje segajoče jame, je treba prisoditi gorotvornim silam. Pri vходу 20 m široka, zavzame v sredini polagoma širino okrog 40 m in se v zadnjem odseku zopet zoži do 20 m. V prvi polovici so jamska tla precej izravnana in je jama zaradi velike vhodne odprtine svetla, v drugi polovici pa se je treba povzpeti po precej strmem pobočju skalnega podora 15 m navzgor. Tam se ob zadnji jamski steni že v popolni temi tla zopet nekoliko izravnajo. Na stropu, v višini 4—10 m, ni izrazitejših kapniških tvorb, pač pa je zaključna jamska stena debelo obložena s sigo, s tako zvanim olševskim mlekom.

Predjamsko okolje ima že popolnoma visokogorski značaj. Posamezni poslednji macesni kljubujejo viharjem, odmaknjeno in skrito se zibljejo v vetru cvetni koški planik. Pogledi pred jamo so edinstveni. Nasproti, le onstran doline, se blešči v soncu ponosna veriga Savinjskih ali Kamniških Alp v celoti. Proti jugovzhodu slediš ozki zarezi Savinje, ki si pod Raduho utira pot proti Lučam. V daljavi se na zapadu nadaljujejo Karavanke in v jasnih dneh se odločno odraža tudi visoki vrh Triglava. Globoko pod jamo, v višini okrog 1200 m, so na položnem paleozojskem pasu raztresene samotne najvišje

kmetije, sredi med njimi cerkvice Sv. Duh (1250 m). V še večji globini se oko ne more ločiti od zelene, nekdanj ledeniške Logarske doline, ki leži kakor na dlani pred teboj.

Za časa zadnje poledenitve so bile na jugu Olševe ležeče Savinjske ali Kamniške Alpe pod mogočnim ledenim oklepom, iz katerega so štrleli le najvišji vrhovi in grebeni. Tudi severno od Olševe je segal Dravski ledenik prav do Velikovca. Olševa je imela le na severni strani manjši pobočni ledenik, kajti na prestrmih južnih pobočjih se led ni mogel ustaliti. Ločnica večnega snega je bila v višini okrog 1500 m, to je še 200 m pod Potočko zijalko. Sklenjene drevesne rasti tedaj ni moglo biti niti na dnu doline okrog Solčave. V jami je od stropa kapljajoča voda polagoma prekrila tla z debelo ledno odejo, skorja ledu je končno prevlekla tudi jamski strop in stene. Nastopili so pogoji, ki so izključili vsako življenje v jami in njeni okolici.

Še v začetku našega stoletja ni nihče niti mislil na to, da bi iskal sledove ledenodobnega človeka visoko v Alpah. Že naselbine poljedelskega neolitika (mlajše kamene dobe) se porazgube pri vstopu v gorovje in šele človek kovinskih period se je, sledeč rudam, povzpел v večje višine. Najvišje tedaj znane postaje paleolitika (stare kamene dobe) niso prekoračile višin nad 500 m. Ves znanstveni svet je bil zato izredno presenečen, ko je E. Bächler v letih 1904—1908 odkril v švicarski, blizu 1500 m visoko ležeči jami Wildkirchli, poleg ostankov ledenodobnega živalstva tudi ognjišča, razne kot orodje rabljene kostne odlomke (protolitska kostna industrija) in kameno orodje paleolitskega človeka. Prav tedaj sta tudi A. Penck in E. Brückner dokazala, da več kot pol milijona let trajajoča ledena doba ni bila vseskozi enotna, temveč jo je treba razčleniti v štiri poledenitve in tri vmesne medledene dobe. Ker je bila posebno Švica za časa poledenitev debelo pokrita z ledom, je postalo jasno, da je morala biti jama naseljena še pred zadnjo, t. j. würmsko poledenitvijo, in sicer v zadnji topli, tako imenovani riss-würmski medledeni dobi. Doba po zadnji poledenitvi ni več prišla v poštev, ker so nekatere v jami odkrite živalske vrste že v teku zadnje poledenitve izumrle. Tudi zelo primitivno kremenasto orodje je kazalo na to, da gre za starejše obdobje stare kamene dobe. Odkrite kulturne ostanke so prisodili staremu paleolitiku, in sicer prvim začetkom moustérienske kulture, katere nosilec je bil neandertalski človek.

Še večje je bilo presenečenje, ko je isti raziskovalec odkril nato v letih 1917—1921 v 2445 m nad morjem ležeči švicarski jami Drachenloch isto kulturo, sicer brez kremenastega orodja, toda pomnoženo z očitno v kultne namene izpostavljenimi lobanjami in skupinsko naloženimi kostmi jamskega medveda. Ko je končno raziskal v letih 1923—1927 v višini 1628 m še jamo Wildenmannlisloch in je med tem sledilo na širšem goratem območju od 1000 m navzdol še nekaj podobnih odkritij (Drachenhöhle pri Mixnitzu v Avstriji,

Petershöhle pri Veldenu v Južni Nemčiji i. dr.), se je pojem starega »alpskega paleolitika« splošno uveljavil.

V Vzhodnih Alpah potemtakem leta 1928, ko smo pričeli z izkopavanjem v Potočki zijalki, še ni bila znana nobena starokameno-dobna postaja, ki bi presegala višino 1000 m ali bi se nahajala na nekoč poledenem ozemlju. V poletju tega leta smo ugotovili v plasteh zadnjega, že temnega jamskega odseka ležišče kosti jamskega medveda, ki je še pred koncem zadnje poledenitve izumrl. Dognali smo tudi, da odhaja dragoceni paleontološki material na skrivnem preko meje v sosednjo Avstrijo. Že sredi septembra se je posrečilo sestaviti s skromno pomočjo Celjskega mestnega muzeja in tedanjega Oblastnega odbora v Mariboru odpravo, ki se je nastanila pri kmetu p. d. Strelcu v našem najvišje ležečem naselju pri Sv. Duhu. Od tam jo je vodila kljub slabemu vremenu — po gorah je že snežilo — vsakdanja pot k izkopavanju v okrog 500 m višje ležeči jami. Namen je bil rešiti za naše muzeje in znanstvene ustanove bogate paleontološke ostanke. Ne smemo pa zamolčati, da je tlela na tihem tudi iskrica upanja, da odkrijemo obenem s kostmi jamskih medvedov tudi kako sled istočasnega človeškega bivanja in kulturnega udejstvovanja.

Z veliko vnemo smo se lotili izkopavanja. Naporna dolga hoja v višino po že globokem snegu, nevarnost plazov, do kosti segajoč veter, vlaga in nizka temperatura v jami so bili pozabljeni, ko so se ob luči karbidnih svetilk pojavljale v jamski ilovici, pomešani nekoliko z gruščem in s posameznimi večjimi skalami, ena za drugo številne kosti jamskega medveda. Koliko je bilo veselja in razpravljanja, če se je med kostnimi odlomki pokazala večja cela cevasta kost, ohranjena spodnja čeljustnica, neokrnjeno vretence ali posamezni veliki podočnjaki. Kako zamudno je bilo izločevanje drobnih koščic medvedjih novorojencev iz mastne ilovice in s kolikšno skrbjo smo čistili vsako lobanjo odraslega jamskega medveda, preden smo jo dvignili od tal. Kako smo bili razočarani ob ugotovitvi, da le ni cela, temveč ji manjkajo posamezni deli. Že je bil teden dni izkopavanja za nami, ko se je nenadoma pokazala šilasta kost brez sklepov, nenavadne, toda nekako pravilne oblike. Pri slabotni razsvetljavi ni bilo mogoče razpoznati, za katero kost gre. Šele v opoldanskem odmoru, ko smo jo oprali, smo spoznali krasno, iz neke cevaste kosti umetno izdelano koščeno šilo, izdelek človeka, ki je tu živel pred več desetisočletji v istem času, kakor že izumrli jamski medvedi. Nekoliko z začudenjem, toda z velikim veseljem so sodelavci, študenta Diehl Vladimir in Ravbar Rudolf ter trije domačini iz Solčave, sprejeli novico, da smo odkrili prvo paleolitsko postajo v Sloveniji in najvišjo v Vzhodnih Alpah. S podvojeno skrbjo in marljivostjo smo nadaljevali z izkopavanjem in še v isti sezoni odkrili skupno 26 koščcnih, lepo izdelanih artefaktov ter obilico rabljenih kostnih odlomkov, tako značilnih za visokogorske švicarske postaje.

Seveda je v poletju naslednjega leta sledilo ponovno raziskovanje v zadnjem jamskem odseku. Število šilastih koščenih izdelkov se je pomnožilo. Našli smo jih skupno že 81, med njimi več rahlo z vzporednimi črticami, z zavojnicami in krogi okrašenih. Vsekakor prvi početki človeškega umetnostnega hotenja. Pozornost je vzbudil prototip votle koščene igle za šivanje, še brez ušesca. Tedaj še unikat, ki se mu je kasneje pridružila podobna igla iz jame Vogelherd v Južni Nemčiji. Mnoge preluknjane kosti so zgovorno pričale o delu človeške roke. Spodnjo čeljustnico jamskega medveda s tremi umetno izvrtanimi luknjami je utegnil rabiti ledenodobni lovec kot piščalko, saj ji še danes lahko izvabimo trozvok. Ostanke lesnega oglja so pričali, da si je tedanji človek že zakuril ogenj. Drobcji tujih kamenin sicer niso bili redki, toda pravega kremenastega orodja kljub najvestnejšemu raziskovanju ni bilo mogoče zaslediti. Zato je sledil sklep, ki se je dobro izkazal. Ako je bival človek v temnem, več kot 100 m od vhoda oddaljenem prostoru, kar je bilo izpričano, se je gotovo zadrževal tudi na svetlem v vhodnem delu jame. Še leta 1929 smo izkopali prvi poskusni rov na levi strani jamskega vhoda ob veliki podorni skali. Globoko v apnenčevem grušču smo odkrili tu res pravo obtočeno kameno orodje iz črnega lidita. Lovec, ki je sledil jamskemu medvedu, si je tu sam odbil od kamenega jedra rezilca, strgala in praskala.

V naslednjih letih (1930—1935) smo v poletnih mesecih načrtno nadaljevali z izkopavanjem. V glavnem med levo jamsko steno in podornim skalovjem sredi jame, delno tudi desno do jamske stene, smo prekopali in raziskali okrog 600 m² (pri celotni jamski površini nad 5000 m²), in sicer v globino 2—6 metrov (na enem mestu celo 10 m) do temeljnega podornega skalovja. Pod tenko plastjo povrhnega grušča in pod njim ležečo apnenomokasto plastjo so takoj sledile ledenodobne (pleistocenske) plasti čistih in ilovnatih gruščev, različne debeline in ponekod z vmesno plastjo mehke sige. Vse te plasti so bile prenapolnjene z izvrstno ohranjenimi kostmi in kostnimi odlomki jamskega medveda. Več velikih lobanj je včasih ležalo v plasti kar ena poleg druge. Štetje posameznih kosti in zob podobenjakov je pokazalo, da smo izkopali okostne dele najmanj 1500 jamskih medvedov. Drugih živalskih ostankov, alpskega svizca, volka, lisice, risa, kune, moškatnega bika, ki živi še danes v Grenlandiji ob večnem ledu, je bilo v plasteh manj od enega odstotka. V eni najgloblji plasti so se ohranile neštene tenke koščice in zobje majhnih glodalcev, miši, krtic, polhov, nadalje rovk in netopirjev ter celo kuščarice, krastače, žabe in drobne ribice. Vso to podobo nekdanje mikrofavne so zapustile v svojih izbljuvkih sove, ki so pristajale na podornih skalah. Izrazitih kulturnih ostankov v zgornjem delu pleistocenskih plasti ni bilo. Vse kaže, da se tedaj, ko so se tvorile te plasti, človek ni dalj časa zadrževal v jami. Zato so pa bile tem bogatejše spodnje plasti. Na raznih mestih je ostalo

deset ognjišč. Največje, 15—20 m od vhoda, je zavzemalo okrog 20 m² prostora. V velikih kosih je ostalo v tem ognjišču okrog 2 m³ oglja, smreke in cemprina, ki na tem ozemlju danes sploh ne raste več. Večinoma v območju ognjišč je obležalo še nadaljnjih 55 koščenihi šil, tako da znaša njihovo celotno število 136. Pač edinstvena najdba! Toda tudi kamenega orodja, največ iz črnega lidita, pa tudi iz granulita, polopala, porfirja in delno celo iz navadnega zrnatega kremenca, je ostalo nad 150 kosov. Podoba je, da surovinc za obdelavo ni bilo v obilici na razpolago. Zato je poleg posameznih večjih artefaktov večina le manjših, toda tipičnih oblik. Gre predvsem za orodja, ki so v zvezi z izkoriščanjem lovskega plena. Zelo verjetno je bil za obdelovanje medvedjih kož uporabljen tudi okrogli potočni pesek, ki smo ga ugotovili v več plasteh, ponekod pomešanega z ogljem prav poleg ognjišča. Med apnenčevimi in kremcnjakovimi zrni peska ohranjene številne in raznovrstne terciarne okamenine so priča, da je bil pesek velikega pomena za tedanjega lovca, ker bi se sicer ne trudil, da ga prinese v tolikšni množini od nekod iz globoke doline.

Bogati paleontološki in paleolitski kulturi aurignacien pripadajoči ostanki, ki nimajo tekmeča v nobeni visokogorski postaji, so po svojih oblikah jasno izpričali, da je Potočko zijalko ponovno obiskal človek začetnega obdobja mlajšega paleolitika, tako imenovani fosilni človek. Toda s kulturo aurignaciena so celo v južnih pokrajinah Francije združeni ostanki mrzlolodnega živalstva, tako n. pr. severnega jelena, mamuta, itd. Po tedanji splošni sodbi je bil aurignacien razširjen v dobi visoke poledenitve. Zato je z našimi najdbami stopilo v ospredje takoj več vprašanj, ki so izredno zanimala mednarodni znanstveni svet. Kdaj, v katerem odseku ledene dobe se je aurignaški človek povzpel v višino, ki je bila za časa visoke poledenitve še nad ločnico večnega snega? Kakšni so odnosi v Potočki zijalki odkrite kulture s kulturo v zgoraj omenjenih visokogorskih švicarskih postajah? Zakaj v Zahodnih Alpah staropaleolitska kultura pramoustérien z neandertalcem, a v Vzhodnih Alpah mlajšepaleolitski aurignacien fosilnega človeka, ki je pa obema skupna uporaba neobdelanih kostnih odlomkov? Poleg teh osnovnih vprašanj se je sprožilo še več drugih, zlasti v zvezi s poznejšimi odkritji novih postaj v naših, švicarskih in avstrijskih jamah.

Med prvimi je zavzel stališče J. B a y e r (1928), ki je v skladu s svojo teorijo o le dveh poledenitvah uvrstil švicarske visokogorske postaje v svojo edino dolgo trajajočo medledeno dobo, Potočko zijalko pa v toplotni, tako imenovani aurignaški presledek svoje druge poledenitve. Kulturo Potočke zijalke je označil glede na koščena šila posebnega tipa kot *olschéwien*. Uvrstil jo je istočasno z aurignacienom, vendar je domneval v njej prakorenine mnogo poznejše magdalénienske kulture. Čeprav so nekateri mislili, da širši pojem aurignacien popolnoma zadostuje, ker ne kaže preobremenjevatj kulturnega pregleda z množičimi se novimi kulturami, se je označba *olschéwien*

za tovrstno kulturno ostalino v literaturi do danes ohranila. Ponekod, zlasti v Avstriji, govore tudi o »olševskih postajah«.

Pod vplivom ukoreninjenih naziranj, da je mlajši paleolitik v visokih Alpah nemogoč, je G. Kyrle (1931) kljub odkritim naprednejšim tipom dvomil o pripadnosti kulturnih plasti Potočke zijalke k mlajšemu paleolitiku ter je njeno kulturo označil kot pramoustérien, kar je seveda popolnoma napačno. Po njegovem mnenju je morala biti klima, ki je omogočila populacijo jamskih medvedov, še mnogo toplejša, kakor je današnja. Zato je prisodil življenje v Potočki zijalki zadnji, t. j. riss-würmski medledeni dobi, in sicer zaradi južne lege morda nekoliko kasneje kot v švicarskih visokogorskih postajah, ko je bil optimum medledene dobe že prekoračen.

V splošnem je prva leta po odkritju prevladovalo mnenje, da gre v Potočki zijalki sicer za kulturo aurignacien, ki pa izvira še iz zadnje medledene dobe. Nekateri geologi (n. pr. G. Göttinger, 1935) so Bayerjev topli aurignaški presledek sploh proglasili za zadnjo medledeno dobo. Celo ustanovitelj nauka o štirih poledenitvah in treh medledenih dobah A. Penck je v zadnjih letih življenja popravil nekatera prvotna gledanja glede kronološke razporeditve paleolitskih kultur in v daljši razpravi med drugim tudi na osnovi rezultatov iz Potočke zijalke utemeljeval mnenje o »poplavi jamskih medvedov« v življenjsko ugodni zadnji riss-würmski medledeni dobi. Tako je bilo treba prav glede na kulturo aurignacien v Potočki zijalki predstaviti začetke mlajšega paleolitika daleč nazaj. V tem smislu se je izrazil na podlagi raziskovanj v Šleziji in izsledkov v Potočki zijalki tudi L. F. Zott (1939). Po njegovem tedanjem mnenju se je začel tako staropaleolitski moustérien kakor tudi mlajšepaleolitski aurignacien že v zadnji medledeni dobi. Obe kulturi sta se medsebojno vplivali in segli še v zadnjo poledenitev. S takim tolmačenjem je seveda poudaril tudi možnost, da sta neandertalski in fosilni človek živela istočasno. Med drugimi se je tudi A. C. Blanc (1938) ozrl na najdbe iz Potočke zijalke, ko je zagovarjal prve začetke mlajšega paleolitika že v zadnji medledeni dobi. Nikakor se pa s takim tolmačenjem ni mogel spoprijazniti arheolog O. Menghin (1937—1938), ki sedaj še vedno zatrjuje, da so raziskovanja na jugoslovanskih tleh dokazala, da je človek tudi v dobi zadnje poledenitve kljub neugodnim razmeram prodril mnogo globlje v Alpe, kot bi se pričakovalo. Glede razmerja med staropaleolitskimi švicarskimi postajami in mlajšepaleolitsko Potočko zijalko razmotriva dve možnosti. Ali je bil staropaleolitski človek zaradi nastopajoče zadnje poledenitve prisiljen umakniti se na obrobje gorovja in je tam podlegel močnim vplivom mlajšepaleolitskih kultur ali pa med staropaleolitskimi in mladopaleolitskimi kulturami ni nobene zveze, temveč gre v Potočki zijalki za naselitev popolnoma novih ljudi, pripadnikov starejšemu delu mlajšepaleolitskih kultur, in sicer za časa zadnje poledenitve.

Primerjaje z zgornjimi mnenji naj navedemo še naše stališče, utemeljeno leta 1939¹ na osnovi analize vseh pri izkopavanju doseženih izsledkov in opazovanj, upoštevajoč že v neki meri tako imenovano popolno razčlenitev pleistocena. Po tej tudi zadnja, t. j. würmska poledenitev ni bila enotna, temveč jo je treba razčleniti na tri poledenitvene sunke würm I, würm II in würm III, med katerimi sta toplejša presledka (interstadiala) würm I/II in würm II/III. Odločiti bi se morali, ali naj uvrstimo kulturo Potočke zijalke v zadnjo riss-würmsko medledeno dobo ali v toplotni presledok würm I/II. Vprašanje smo pustili odprto, dokler ne bo dokončno rešen zgolj geološki problem razčlenjenosti zadnje poledenitve. Zavezali smo stališče, da pripadajo kulturne plasti Potočke zijalke dobi, ki je imela v znatno večji meri značaj medledene dobe kot le toplotnega presledka za časa poledenitve. Po tedanjem stanju znanosti je prišla zato v poštev v prvi vrsti zadnja riss-würmska medledena doba. Ker je raba nenamerno prirejenih kostnih odlomkov, tako imenovane protolitske kostne industrije, skupna tako švicarskim postajam kakor tudi Potočki zijalki, bi šlo morda v Švici ali za prve početke aurignacijske, za tako imenovani praaurignacien ali pa še za stari paleolitik, ki ga od vzhoda preko Potočke zijalke prihajajoči kulturni val aurignacijske še ni dosegel.

Našemu naziranju je pritrdil R. Lais (1941), ki je prvotno nagibal k mnenju, da je treba kulturne plasti Potočke zijalke prisoditi würmskemu presledku I/II. Med tem so bile odkrite v Simmentalskih Alpah nove postaje (Schnurenloch, 1230 m; Ranggiloch, 1845 m; Chilchli, 1819 m), ki se glede kulturne ostaline ne ujemajo popolnoma z že prej znano skupino švicarskih visokogorskih postaj, temveč razodevajo v kamenem orodju znake naprednejšega aurignacijskega, čeprav tipičnega koščenega olševskega šila doslej še niso našli. Zato se je pojavilo mnenje, da gre za »olševske postaje«, ki bi jih bilo treba uvrstiti v poledenitveni presledok würm I/II. Toda geološki profili švicarskih postaj obeh skupin so medsebojno skoro enaki in le malo bi bilo verjetno, da bi ena skupina pripadala medledeni dobi, druga pa toplemu presledku za časa zadnje poledenitve. Temu je ugovarjala tudi G. Freund (1944), češ kako bi bilo geološko mogoče, da bi nastala tako mogočna tvorba plasti v 1700 m visoki Potočki zijalki v dobi zadnjepoledenitvenega toplega presledka, v švicarskih Alpah pa ta presledok sploh ne bi prišel do izraza. V Švici ločijo danes staro kameno dobo I in II in prištevajo simmentalske postaje starejšemu odseku dobe II. Zanimivo in za nas gotovo častno je, da so jih pri tem vodili po navedbah O. Tschumija (1949) prav izsledki iz Potočke zijalke in drugih pri nas kasneje odkritih subalpskih paleolitских postaj (Mornova zijalka, Špehovka i. dr.). Toda medtem ko označujemo mi Potočko zijalko in posestrimske olševske

¹ Glej razpravo S. Brodar, O stratigrafiji Potočke zijalke. — Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo XX, Ljubljana, 1939, str. 66–85. Tam je navedena tudi vsa predvojna literatura, ki se tiče Potočke zijalke.

postaje kulturno kot aurignacien, se v Švici zadovoljijo za simmentalske postaje z označbo »kultura ozkih rezil z aurignaškim vplivom.«

Geološka raziskovanja ledenodobnih sedimentov so v zadnjih letih močno napredovala. Neke plasti, ki so jih pripisovali zadnji medledeni dobi, prištevajo sedaj bolj in bolj k zadnji poledenitvi pripadajočemu toplemu presledku würm I/II. Vedno bolj se vesplošno poudarja njegova toplotna jakost in njegova dolgotrajnost. Zato je L. F. Zoltz (1951) v učbeniku o srednjeevropski stari kameni dobi spremenil svoje prvotno naziranje glede pripadnosti Potočke zijalke k zadnji riss-würmski medledeni dobi ter jo uvrstil v würmski presledok I/II. Po absolutni kronologiji na podlagi Milankovičeve krivulje sončnega izžarevanja bi se bile tvorile kulturne plasti v Potočki zijalki za časa zadnje poledenitve v toplotno milejši dobi pred 70 do 80 tisoč leti. Ali znanost napreduje in zadnja beseda še ni izrečena. Vendar če bo to naziranje obveljalo, se bo samo potrdilo naše mnenje, da gre za obdobje, ki je imelo v mnogo večji meri značaj medledene dobe kakor le bežnega, nekoliko milejšega presledka. Ta presledok je moral biti zelo dolgotrajen in glede toplote ne mnogo pod današnjim toplotnim stanjem.

Razumljivo je, da so najdbe v Potočki zijalki našle tudi odmev pri reševanju vprašanja, kje je izvor kulture aurignaciena? Že J. Bayer (1929) je utemeljeval prihod od vzhoda, L. F. Zoltz (1944) pa od jugovzhoda. J. Andree (1939) je v dobi hitlerizma izvajal vse paleolitske kulture iz Srednje Nemčije, vendar je prav glede na Potočko zijalko dopustil možnost drugega samostojnega razvojnega izhodišča aurignaciena na jugoslovanskih tleh, kar je gotovo zmotno. V novejšem času loči K. NARR (1952) aurignacien strogo od olschewiena, ki naj bi se delil v starejšo južno in mlajšo severno skupino. V toplem würmskem presledku I/II je po njegovem mnenju prodiral olschewien iz jugovzhodnih Alp proti severu in zapadu in se tam utopil v pravem aurignacien.

Bežno smo nakazali, da Potočka zijalka po odkritju ni bila pozabljena, temveč je že četrto stoletja predmet znanstvenega obravnavanja. Še danes v Srednji Evropi skoro ni paleolitske razprave, ki bi je ne jemala v poštev. Predaleč bi nas vodilo, ako bi hoteli navesti vso literaturo, ki obravnava ali s citati opozarja na problem Potočke zijalke. Res težaškega dela bi se lotil, kdor bi hotel zbrati vse gradivo, raztreseno po strokovnih revijah najrazličnejših narodov. Marsikaj nam je znano, toda le težko dostopno. V izčrpnih pregledih jo navajajo po naših podatkih Francozi in Čehi in celo v SZ smo jo zasledili brez imena kot mlajšepaleolitsko postajo nekje v Alpah, ki ne gre v okvir doslej ustaljenih nazorov. Že leta 1928 jo je imenoval J. Bayer mejnik na dolgi in težki poti k spoznavanju naših ledenodobnih prednikov in čestital Jugoslaviji k odkritju tako pomembnega najdišča. Prepričani smo, da bo tudi v prihodnosti še mnogo govora o njej. Nova odkritja v alpskih in tudi v kraških jamah, ki se pojavljajo pri nas in drugod, bodo še osvetlila, kar je ostalo nejasnega. Po vsebini in pomembnosti je doslej še ni prekosila nobena

od kasneje odkritih postaj. Toda tudi tedaj, ko se bo pojavilo tako novo najdišče, bo v zgodovini paleolitskega raziskovanja ostala Potočka zijalka na častnem mestu.

Potočka zijalka nima samo velikega mednarodnega znanstvenega pomena. Izsledki v njej so nam dali pobudo za nadaljnje paleolitsko raziskovanje na naših tleh. Prvi naši paleolitski postaji so sledila nova odkritja v drugih jamah in skromno tudi na planem. Brez Potočke zijalke ne bi vedeli, da je prebival ledenodobni človek v Njivicah pri Radečah, v Mornovi zijalki pod Belimi vodami, v Špehovki pri Zg. Doliču, v Nevljah pri Kamniku, v Betalovem spodmolu pri Postojni in še drugod. Z že gosto mrežo paleolitskih postaj smo zvezali paleolitska središča vzhoda in zahoda, pokazali na močno paleolitsko središče na naših tleh in se uvrstili tudi na tem polju med druge kulturne narode.

Težka leta zadnje vojne tudi najdbam iz Potočke zijalke niso prizanesla. Bogato paleontološko gradivo, shranjeno v dvh sobah tako imenovane stare gimnazije v Celju, so spomladi leta 1945 v hipu uničile letalske bombe. Kulturni izdelki, koščena šila in kameno orodje, so bili na varnejšem mestu in se nahajajo danes v Celjskem muzeju. Žal si je med vojno nekdo prisvojil nekaj kosov. Podoba je, da je bila na delu vešča roka.

Ob sklepu nam čut hvaležnosti narekuje, da se spomnimo številnih sodelavcev, ki jih po večini že krije hladna ruša. Dobra Strelčeva mati pri Sv. Duhu je zatisnila oči, se preden so Nemci požgali njeno lepo domačijo, za nas tako gostoljubno zavetišče in izhodišče. Med osemletnim izkopavanjem so se večkrat izmenjali sodelujoči študenti in solčavski domačini. Mnogi od njih so padli kot talci in borci v narodnoosvobodilni vojni. Vsem, mrtvim in še živim, naj velja naša globoka hvaležnost!

Še prav posebno hvaležno pa se spominjamo dveh izredno požrtvovalnih študentov. Rudolf Ravbar je bil sicer jurist, vendar je od početka več let z veliko vnemo pomagal pri izkopavanju. Skupno s preživelim Diehlom Vladimirjem je bil vsa prva leta zanesljiva opora pri raziskovalnem delu. Le nekaj dni pred osvoboditvijo je podlegel besnemu sovraštvu, obenem z drugimi žrtvami je bil nečloveško umorjen na Turjaku. Tudi Anton Operčan je že prva leta pomagal kot pastirček, ki je varoval živino, da ni zašla pod olševske stene, preko katerih smo sipali v jami izkopani material. Bil je sirota brez staršev in silno ukažljen. Na kamionu s kostmi iz Potočke zijalke se je pripeljal v Celje na gimnazijo. Po prestopu v višjo gimnazijo smo ga sprejeli kot sodelavca v jami. Po končanem raziskovanju v Potočki zijalki se je udeležil še izkopavanja v Mornovi zijalki. Težko se je boril za obstoj, vendar je vztrajal. Še med kratkim opoldanskim odmorom se je učil. Silno rad bi se bil posvetil študiju paleolitika, toda v tedanjih razmerah ni bilo mogoče niti misliti na kaj takega. Zato se je vpisal na montanistiko. Padel je kot partizanski borec v bojih pri Litiji.

Obema bodi ohranjen časten spomin!